

Кисельов К.С.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПСИХОЛОГІЧНА ДИНАМІКА КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена підвищеним науковим інтересом до цілісного, системного та ґрунтового вивчення креативності студента майбутнього вчителя, усвідомлення та опису її динаміки на різних етапах професійної підготовки. Під креативністю майбутнього вчителя початкової школи ми далі будемо розуміти його готовність в подальшому всебічно адаптувати та модернізувати власний досвід педагогічної діяльності у мінливих соціально-економічних та демографічних умовах буремного сьогодення, а сутнісною характеристикою його креативності вбачаємо розвинене прагнення постійно підвищувати його результативність, а також створювати нові та змінювати вже існуючі методи і засоби навчально-виховної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку з метою їхнього повноцінного інтелектуального, творчого та соціального розвитку.

Основною метою нашого дослідження є теоретичний та емпіричний аналіз динаміки креативності майбутнього вчителя початкової школи в процесі професійної підготовки. Серед першочергових завдань дослідження виокремлено визначення сучасних науково-теоретичні передумови вивчення психологічних характеристик динаміки креативності майбутнього вчителя початкової школи; емпіричний опис основних психологічних особливостей психологічної динаміки в умовах сучасного педагогічного ВНЗ; розширення наукових відомостей про психологічну динаміку креативності майбутнього педагога в ході навчальної діяльності.

Провідними результатами нашого дослідження є отримані відомості про те, що студенти-першокурсники на початку навчання у виші мають в цілому середньо-високий рівень здатності до деталізації та творчої проробки ідей, створення низки образів, утім на третьому курсі та потім на п'ятому цей показник спадає. Доведено, що протягом навчання студенти – майбутні вчителі початкових класів навчилися більш ретельно і деталізовано висловлювати думки та ідеї, створювати оригінальні тексти, які відрізняються чіткістю викладу, метафоричністю змісту.

Ключові слова: креативність, студент, початкова школа, аналіз, динаміка, особливість, показник.

Постановка проблеми. Психологічні особливості та механізми, закономірності креативності сучасного студентства, зокрема майбутніх педагогів, розглядаються у численних роботах вітчизняних та закордонних дослідників, водночас суттєво бракує цілісного, системного та ґрунтового погляду на креативність студента вищого педагогічного начального закладу, як майбутнього фахівця-педагога, вчителя початкової школи, вихователя та викладача, що являє собою втілення молодшої еліти нації, носія її культурних, духовних та інтелектуальних скарбів, як людини, що вже завтра буде визначати майбутнє України, економічне та соціальне благополуччя кожного з нас. Особливу цікавість у такому контексті безумовно викликає психологічна динаміка креативності майбутніх учителів початкової школи в умовах

сучасного ВНЗ. Саме такими міркуваннями і обумовлена доцільність та перспективність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

М. В. Саврасов, аналізуючи факторну структуру креативності майбутнього педагога зазначає, що основним є перший фактор (креативність-емоцій-мотивація), що достовірно сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, діяльнісної спрямованості, внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності, творчої активності, потреби активно діяти, досягаючи при цьому успіху, соціального самоконтролю, сили волі, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індекси оригінальності та розробленості за тестом Е. Торренса. Автор підкреслює, що на другому

полюсі даного фактору розташовані показники смутку, мотивації спілкування та зовнішньої негативної мотивації майбутньої професійної діяльності [11, с. 131].

М. Шкабаріна розробила модель креативності майбутнього учителя початкових класів, в якій когнітивний компонент є сукупністю професійних знань майбутнього фахівця початкової освіти і містить знання про педагогічну креативність та інноваційні технології навчання, особистісний компонент окреслює креативні якості студента, мотиваційно-емоційний компонент відображає мотивацію для розвитку власної педагогічної креативності, усвідомлення її важливості у майбутній професійній діяльності, а також емоційне налаштування до цієї якості, діяльнісний компонент передбачає реалізацію набутих умінь студента [13].

М. І. Гайдур, досліджуючи підготовку майбутніх вчителів до організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах інформаційного середовища, пропонує використання психолого-педагогічної технології, що повинна реалізовуватися в три етапи (когнітивний, діяльнісно-пошуковий та самостійно-творчий), кожному з яких притаманна відповідна мета, педагогічні умови, зміст, форми, методи та прийоми роботи, а орієнтиром виступає очікуваний результат [2]. На нашу думку, саме на самостійно-творчому етапі, на відміну від попередніх, особливого значення набуває психологічний супровід та психологічна підтримка становлення майбутнього фахівця-педагога з боку практичного психолога ЗВО, а в подальшому і психологічна підтримка вчителя-початківця в процесі його професійної діяльності з боку шкільного психолога.

Досліджуючи підготовку майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної імпровізації, С. М. Дубяга дійшла висновків, що готовність учителя початкової школи до педагогічної імпровізації визначається комплексом певних особистісних характеристик, таких як гнучкість і оригінальність мислення, винахідливість, педагогічна інтуїція і уява, широкий кругозір тощо [3], що по суті є педагогічною креативністю.

Н. Є. Колесник, обґрунтовуючи модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів виділяє творчий критерій такої підготовки, до якого включає зміст художньо-технічної творчості, вміння реалізувати конструктивно-технологічний підхід до праці, взаємодоповнюваність вербальних, графічних, сенсомоторних дій з різними матеріалами, творчий і нестандартний під-

ходи до професійної діяльності, ігрову діяльність, інтеграцію видів мистецтв та інше [5].

М. Ю. Прокоф'євою було розроблено психолого-педагогічні умови професійної підготовки майбутнього учителя початкових класів, до яких віднесено: наповнення інтегрованих навчальних курсів інформацією, спрямованою на формування настанов; забезпечення міжпредметних зв'язків, структуризація змісту навчального матеріалу на інтеграційній основі; трансформація прийомів навчальної роботи студентів в інтегративні вміння; професійно-спрямована творча діяльність, що припускає перенесення та трансформацію засвоєних професійно-педагогічних знань, умінь, способів діяльності; системне використання інноваційних технологій навчання студентів, що сприяють інтеграції різних видів діяльності [10].

О. О. Красовською [6] висвітлено проблеми формування творчої особистості майбутнього вчителя початкових класів за умов використання інноваційних педагогічних технологій у професійній підготовці. М. М. Марусинець [7] розкрито сутність креативного рівня рефлексії як найвищого у структурі здатностей педагога початкової школи, визначено що із зростанням рівня розвитку професійної рефлексії поступово реалізується рефлексивно-креативний потенціал особистості, результатом якого є процес ідентифікації суб'єкта із системою особистісних і професійних цінностей педагога-професіонала, що саморозвивається.

В. Ю. Підгурською [9] розглянуто різні форми та методи навчальної роботи, які є ефективними для розвитку креативності майбутнього вчителя початкових класів як необхідної умови їх професійної мовно-комунікативної діяльності. Автор зазначає, що провідне завдання професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів полягає в активізації креативності і активізації мотивації до здійснення навчально-виховного процесу засобами творчості, тобто у пошуку шляхів до розвитку власного творчого потенціалу та сприяння розвитку креативності школярів.

М. В. Климович [4] визначено, що формування готовності студентів педагогічних коледжів до створення науково-методичного середовища в початковій школі покликано забезпечувати належні педагогічні умови набуття досвіду наукової та методичної освіти педагога. Автор у структурі готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної діяльності виділяє інтелектуально-креативний компоненту і наводить основні педагогічні технології його актуалізації, зокрема творчі, пошукові та проблемні методи, у змісті

яких основним напрямком є оволодіння методикою та логікою науково-дослідної роботи.

Н. І. Міщенко [8] у вивченні проблеми формування професійної креативності майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки було з'ясовано, що формування креативності та розвиток творчої індивідуальності вчителя початкової школи сприяють підвищенню його компетентності та професіоналізму.

В. В. Андрієвська розглядає зумовленість діяльності вчителя об'єктивними і суб'єктивними чинниками, що впливають на реалізацію педагогічної творчості у навчально-виховному процесі. Дослідник зазначає, що діяльність школи і вчителя обумовлена ззовні, суспільством, яке виробляє і задає школі той ідеал людини, що найбільше відповідає його морально-етичним цінностям і вимагає від випускників навчальних закладів такого рівня знань, умінь та навичок, який відповідає рівню розвитку науки, техніки та суспільних відносин в ньому, тобто задає і цей рівень [1].

Отже, на процес формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості в умовах навчального педагогічного закладу також впливають і об'єктивні, і суб'єктивні чинники, які визначають результати і навчально-виховного процесу, і всієї професійної підготовки студентів. Можна простежити взаємозв'язок у системі «викладач-майбутній вчитель-вчитель-учень» і відзначити, що особистісні якості педагога завжди репродукуються в майбутньому – в процесі формування кожного вихованця.

Креативність, з одного боку, відіграє значну роль у когнітивній регуляції навчання, з іншого – у регуляції психічних станів, які супроводжують його. А. А. Хашовою було показано, що студенти з високим рівнем вербальної креативності використовують більшу кількість способів саморегуляції [12].

Спираючись на дослідження наших попередників у царині творчого становлення майбутнього вчителя початкової школи, особливостей його подальшої професійної самореалізації та самоактуалізації, під креативністю майбутнього вчителя початкової школи ми далі будемо розуміти його готовність в подальшому гнучко використовувати набуті професійні знання, вміння та навички, адаптувати та модернізувати досвід власної педагогічної діяльності у мінливих соціально-економічних та демографічних умовах буремного сьогодення, прагнути постійно підвищувати його результативність, а також створювати нові та змінювати вже існуючі методи і засоби навчально-виховної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку з метою

їхнього повноцінного інтелектуального, творчого та соціального розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого дослідження є теоретичний та емпіричний аналіз динаміки креативності майбутнього вчителя початкової школи в процесі професійної підготовки. Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) визначити сучасні науково-теоретичні передумови дослідження психологічних характеристик динаміки креативності майбутнього вчителя початкової школи; 2) емпіричним чином описати основні психологічні особливості такої психологічної динаміки в умовах сучасного педагогічного ВНЗ; 3) розширити наявні наукові відомості про психологічну динаміку креативності студента-педагога в ході навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. До складу емпіричної виборки увійшли студенти першого, третього та п'ятого років навчання денної форми факультету технологічної, початкової та професійної освіти (спеціальність 013 Початкова освіта) Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ) загальною кількістю 120 осіб та віком від 18 до 30 років. З психологічно-діагностичною метою нами використаний скорочений варіант зображувальної (фігурної) батареї тесту Є. Торренса «Закінчи малюнок» та тест вербальної креативності С. Медніка у модифікації Т. В. Галкіної, Л. Г. Хуснутдінової.

Першим завданням емпіричного дослідження було визначення динаміки показників креативності майбутніх учителів початкових класів. Для цього нами було використано таку математико-статистичну процедуру, як однофакторний дисперсійний аналіз, за результатами якого було встановлено нелінійний характер такої динаміки.

Визначено, що у студентів протягом навчання у виші показники швидкості у генеруванні ідей у контексті роботи над невербальним матеріалом спадають. Студенти-першокурсники виявляють вищий за середній рівень здатності швидко генерувати продукти просторової уяви у творчій діяльності, у той час як на третьому курсі студента загалом властивий середній рівень цієї здатності, а на п'ятому – нижчий за середній рівень. Отже, протягом навчання студенти втрачають здатність швидко реагувати на невербальний стимул, більшою мірою схильні до рефлексування власних ідей та здатностей зобразити їх художньо.

Виявлено, що студентів з низьким рівнем образної швидкості курс від курсу стає більше

($\chi^2_{\text{Емп}} = 11,529$, $p < 0,01$), утім неможна достовірно стверджувати, що кількість студентів з високим рівнем креативності за цим параметром спадає ($\chi^2_{\text{Емп}} = 0,604$, $p > 0,05$). Загалом відмінності у розподілі студентів 1, 3 та 5 курсів за рівнем образної швидкості є статистично значущими ($\chi^2_{\text{Емп}} = 15,075$, $p < 0,01$).

Статистично значущих відмінностей у рівні розвитку показників невербальної креативності за параметром оригінальності встановлено не було. Загалом студентам властивий середній рівень здатності до продукування нових оригінальних, самобутніх і незвичайних ідей через аналіз невербальної інформації та вміння її переробляти і доповнювати.

Починаючи з третього курсу майбутні вчителі початкової школи характеризуються зменшенням представленості середнього рівня образної креативності за параметром оригінальності ($\chi^2_{\text{Емп}} = 8,407$, $p < 0,05$). Загалом відмінності у розподілі студентів першого, третього та п'ятого курсів за рівнем образної оригінальності є статистично значущими ($\chi^2_{\text{Емп}} = 17,086$, $p < 0,01$).

Встановлено динаміку показників образної креативності за параметром гнучкості, яка загалом є негативною у процесі здобуття вищої освіти. Так, студенти-першокурсники на початку навчання у виші мають в цілому середній рівень здатності до вибору різноманітних ідей, створення низки образів, які відрізняються між собою за смисловими категоріями та способами художнього виразу, утім на третьому курсі та потім на п'ятому цей показник спадає. У процесі навчання у виші студенти втрачають здатність продукувати різноманітні ідеї та знаходити різні способи та підходи до їх художнього вираження. В процесі аналізу розподілу студентів за рівнем образної гнучкості протягом навчання у вищій школі статистично значущих відмінностей між студентів у розподілі за рівнем образної гнучкості на різних курсах встановлено не було ($\chi^2_{\text{Емп}} = 2,374$, $p > 0,05$).

Студенти-першокурсники на початку навчання у виші мають в цілому середньо-високий рівень здатності до деталізації та творчої проробки ідей, створення низки образів, які відрізняються деталізованістю та промальовкою у художньому вираженні, утім на третьому курсі та потім на п'ятому цей показник спадає. У процесі навчання у виші студенти втрачають здатність ретельно проробляти невербальні образи.

Студенти за рівнем розвитку розробленості образної креативності не мають відмінностей в залежності від курсу навчання ($\chi^2_{\text{Емп}} = 2,315$, $p > 0,05$).

Статистично значущих відмінностей у показниках вербальної креативності за параметром швидкості виявлено не було, що свідчить про відсутність певної динаміки здатності вербально генерувати творчі ідеї. Вірогідно, що за рівнем розвитку вербальної швидкості статистично значущих відмінностей не існує. Студенти за рівнем розвитку вербальної швидкості не мають відмінностей в залежності від курсу навчання ($\chi^2_{\text{Емп}} = 1,975$, $p > 0,05$).

Статистично значущих відмінностей у показниках вербальної креативності за параметром гнучкості виявлено не встановлено, що свідчить про відсутність певної динаміки здатності вербально генерувати різноманітні творчі ідеї. Тобто, майбутні вчителі початкової школи за рівнем розвитку вербальної гнучкості не мають відмінностей в залежності від курсу навчання ($\chi^2_{\text{Емп}} = 0,218$, $p > 0,05$).

Статистично значущих відмінностей у показниках вербальної креативності за параметром оригінальності виявлено не було, що свідчить про відсутність певної динаміки здатності вербально генерувати оригінальні та унікальні за змістом творчі ідеї, оскільки студенти за рівнем розвитку вербальної оригінальності не мають відмінностей в залежності від курсу навчання ($\chi^2_{\text{Емп}} = 1,042$, $p > 0,05$).

Виявлено статистично значущі відмінності у показниках розробленості вербальної креативності, які свідчать про позитивну динаміку здатності до ретельної деталізації творчих текстів у студентів у процесі навчання у вищій школі. Протягом навчання у ЗВО студенти – майбутні вчителі початкових класів навчилися більш ретельно і деталізовано висловлювати (вербалізувати) думки та ідеї, створювати оригінальні тексти, які відрізняються чіткістю викладу, метафоричністю змісту та широким використанням творчих прийомів опису явищ та подій. Майбутні вчителі початкової школи за рівнем розвитку вербальної оригінальності не мають відмінностей в залежності від курсу навчання ($\chi^2_{\text{Емп}} = 7,007$, $p > 0,05$).

Висновки. За результатами проведеного теоретико-емпіричного дослідження особливостей динаміки креативності майбутнього вчителя початкової школи дослідження можемо зробити наступні висновки: 1) під креативністю майбутнього вчителя початкової школи доцільно розуміти його готовність в подальшому гнучко використовувати набуті професійні знання, вміння та навички, адаптувати та модернізувати досвід власної педагогічної діяльності у мінливих соціально-економічних та демографічних умовах буремного сьогодення; 2) студенти-першокурсники на початку навчання у виші

мають в цілому середньо-високий рівень здатності до деталізації та творчої проробки ідей, створення низки образів, які відрізняються деталізованістю та опрацьованістю у художньому вираженні, утім на третьому курсі та потім на п'ятому цей показник спадає; 3) протягом навчання у ЗВО студенти – майбутні вчителів початкових класів навчилися більш ретельно і деталізовано висловлювати (вербалізу-

вати) думки та ідеї, створювати оригінальні тексти, які відрізняються чіткістю викладу, метафоричністю змісту. Перспективним для подальших досліджень в даному напрямку вважаємо обґрунтування, проектування, подальшу розробку та емпіричну верифікацію програм розвитку креативності майбутнього вчителя початкової школи в умовах сучасних психолого-педагогічних інновацій.

Список літератури:

1. Андрієвська В. В. Креативність / Гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. Енциклопедія освіти. К.: Юрінком Інтер, 2008. 432 с.
2. Гайдур М. І. Підготовка майбутніх вчителів до організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах інформаційного середовища : дис. кандидата пед. наук : 13.00.04. Я., 2010. 278 с.
3. Дубяга С. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації: автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2008. 23 с.
4. Климович М. В. Становлення творчої особистості майбутнього вчителя в процесі формування готовності студентів до створення науково-методичного середовища в початковій школі. Наука і освіта. 2012. № 9. С. 91-96.
5. Колесник Н. Є. Системний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи засобами трудового навчання учнів / Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 231-251.
6. Красовська О. О. Використання інноваційних освітніх технологій у фаховій підготовці творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2012. № 4. С. 131-140.
7. Марусинець М. М. Креативність як чинник формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів. Наука і освіта. 2010. Спец. вип.: проект «Когніт. процеси та творчість». С. 216-220.
8. Міщенко Н. І. Формування професійної креативності майбутніх учителів початкової школи в процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2013. 20 с.
9. Підгурська В. Ю. Креативність майбутніх учителів початкових класів як необхідна умова їх професійної мовнокомунікативної діяльності. Пед. науки : зб. наук. праць. 2011. Вип. 59. С. 293-296.
10. Прокоф'єва М. Ю. Інтеграція педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2008. 21 с.
11. Саврасов М. В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харків, 2012. 224 с.
12. Хашова А. А. Взаимосвязь способов саморегуляции и уровня креативности личности. Казань. 2020. 62 с.
13. Шкабаріна М. Структура педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016, № 4. С. 66-74.

Kyselov K.S. PSYCHOLOGICAL DYNAMICS OF CREATIVITY OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONDITIONS OF A MODERN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

The relevance of the research topic is due to the increased scientific interest in a holistic, systematic and thorough study of the creativity of the student of the future teacher, awareness and description of its dynamics at different stages of training. We will further understand the creativity of the future primary school teacher as his readiness to comprehensively adapt and modernize his own pedagogical experience in the changing socio-economic and demographic conditions of the turbulent present, and the essential characteristic of his creativity we see and change the existing methods and means of educational interaction with primary school students in order to their full intellectual, creative and social development.

The main purpose of our study is a theoretical and empirical analysis of the dynamics of creativity of future primary school teachers in the training process. Among the priority tasks of the research are the definition of modern scientific and theoretical prerequisites for studying the psychological characteristics of the dynamics of creativity of the future primary school teacher; empirical description of the main psychological features

of psychological dynamics in a modern pedagogical university; expansion of scientific information about the psychological dynamics of creativity of the future teacher in the course of educational activities.

The leading results of our study are the information that first-year students at the beginning of higher education have a generally high level of ability to detail and creatively develop ideas, create a number of images, but in the third year and then in the fifth this indicator falls. It is proved that during the study students - future primary school teachers learned to more carefully and in detail to express thoughts and ideas, to create original texts that are clear, metaphorical content.

Key words: *creativity, student, primary school, analysis, dynamic, feature, indicator.*